

Збірник наукових праць

Педагогічний альманах

Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради

ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 44

ХЕРСОН

2019

Цюпак І.М. Аналіз наукових досліджень щодо підвищення кваліфікації вчителів у системі неперервної освіти України. Педагогічний альманах. / Редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Випуск 44. С. 174-179.

УДК 37.018.46

Цюпак І. М.*

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті автором здійснено аналіз наукових досліджень щодо підвищення кваліфікації вчителів у системі неперервної освіти України. Зазначено потребу дослідження теорії й практики підвищення кваліфікації вчителів на різних етапах становлення української державності. В умовах модернізації освіти України посилюється інтерес до історичного аспекту суспільного зростання, динаміки явищ виховання, навчання, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації вихователів, учителів та педагогів, оскільки це виступає впливовим чинником соціального прогресу. Набуває ваги потреба дослідження проблем підвищення кваліфікації учителів в окремих регіонах, історико-педагогічних трансформацій освітніх систем.

Аналіз науково-педагогічної, історико-педагогічної літератури та вивчення досліджень з окремих питань підвищення кваліфікації вчителів засвідчив, що сучасні науковці визначають і певною мірою розкривають сутність проблеми. Класифікація наукових досліджень з історії розвитку, становлення та модернізації освіти розкриє можливості для ґрунтовного дослідження специфіки функціонування й організації педагогічного процесу, їхнього впливу на становлення освіти та впровадження позитивного педагогічного досвіду в практику сучасних закладів освіти.

Проаналізувавши головні аспекти педагогічних досліджень в галузі підвищення кваліфікації вчителів, можна зазначити, що означена проблема є актуальною в сучасних умовах розвитку неперервної освіти та сприятиме формуванню інноваційного дослідницького простору, а також спрямована на підвищення рівня освіченості та удосконалення наукового мислення й рівня роботи педагогічних дослідників.

Історико-педагогічні дослідження в межах певної географічної території мають найбільшу цінність, тому що розкривають динаміку підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в історичній ретроспективі, умови удосконалення професійно-особистісних якостей та специфіку організації процесу підвищення кваліфікації вчителів-предметників, зміст, напрями, особливості управління тощо.

Ключові слова: освіта, учитель, підвищення кваліфікації, неперервна освіта, Україна.

В умовах модернізації освіти України посилюється інтерес до історичного аспекту суспільного зростання, динаміки явищ виховання, навчання, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації вихователів, учителів та педагогів, оскільки це виступає впливовим чинником соціального прогресу. Набуває ваги потреба дослідження проблем підвищення кваліфікації учителів в окремих регіонах, історико-педагогічних трансформацій освітніх систем.

Державна політика в галузі освіти, проблема вибору освітньої парадигми, узагальнення перспективних напрямів розвитку й векторів модернізації системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників в Україні висвітлено в таких основних

*© Цюпак І. М.

документах державного рівня: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти, нормативно-правовий документ «Національна рамка кваліфікацій»; Закони України «Про професійно-технічну освіту», «Про освіту», «Про професійний розвиток працівників», «Про вищу освіту».

Аналіз науково-педагогічної, історико-педагогічної літератури та вивчення досліджень з окремих питань підвищення кваліфікації учителів засвідчив, що сучасні науковці визначають і певною мірою розкривають сутність проблеми: аналіз організації навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (Березняк Є. С., Зубко А. М., Кузьменко В. В., Примакова В. В.); висвітлено напрями використання позитивного досвіду Греції, Канади, США та Великобританії в системі підготовки та підвищення кваліфікації вчителів України за сучасних умов (Карпинська Л. О., Муқан Н. В., Проценко О. Б.); аналіз проблеми підвищення професійної кваліфікації вчителів у сучасному інформаційному суспільстві, умови ефективного застосування освітянами телекомунікаційних засобів (Смульсон М. Л.). Проте відзначимо, що аналіз наукових досліджень щодо підвищення кваліфікації вчителів у системі неперервної освіти України не отримали належної уваги з боку науковців. Дослідження, що стосуються неперервної освіти України, з урахуванням часових тенденцій, мають вибірковий характер, що обумовило актуальність дослідження.

Мета статті – аналіз наукових досліджень підвищення кваліфікації вчителів у системі неперервної освіти України.

Класифікація наукових досліджень з історії розвитку, становлення та модернізації освіти розкриє можливості для ґрунтовного дослідження специфіки функціонування й організації педагогічного процесу, їхнього впливу на становлення освіти та впровадження позитивного педагогічного досвіду в практику сучасних закладів освіти. Таким чином, повна характеристика роботи в галузі освіти включає оцінку різних сторін дослідження [22, с. 1182].

Історико-педагогічний аналіз проблем організації педагогічної праці вчителів народної школи здійснює Столярчук Т. О. в дослідженні «Проблеми організації педагогічної праці вчителя народних шкіл (друга половина XIX – початок XX століття)» [19]. Автором здійснено ретроспективний аналіз соціально-політичних й організаційно-педагогічних умов праці вчителів та з'ясовано особливості організації їхньої самоосвіти та підвищення кваліфікації.

У дослідженні Сігаєвої Л. Є. «Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20 – 30-ті роки XX ст.)» [16] автором розкрито проблеми становлення й розвитку змісту та форм підвищення кваліфікації вчителів в Україні в 1920 – 30-ті рр., визначено соціально-економічні, організаційні чинники, які впливали на формування системи підвищення кваліфікації вчителів.

Дисертаційне дослідження Капченко О. Л. присвячено діяльності районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. Автором здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз стану підвищення кваліфікації педагогів у діяльності районних відділів народної освіти в 1945–1990 роках [11]. Відмінність змісту та форм організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, на думку Капченко О. Л., залежить від освітніх парадигм, змін у галузі освіти, соціального замовлення. Автор розкриває тенденції та закономірності динаміки трансформації змісту, структури й форм підвищення кваліфікації педагогів.

У наукових дослідженнях Столярчук Т. О., Сігаєвої Л. Є., Капченко О. Л. здійснено ретроспективний аналіз тенденцій підвищення кваліфікації педагогічних кадрів України, що дає можливість виявити перспективи модернізації цієї галузі на сучасному етапі.

Частина дисертаційних досліджень, що присвячена вивченню проблеми підвищення кваліфікації вчителів науковцями розглядалися не лише в межах часового періоду, а й з використанням регіонального підходу й за актуальними проблемами освіти. Зокрема, науковий доробок Завгородньої Т. К. демонструє розвиток теорії і практики навчання в системі підвищення професійної кваліфікації вчителів Галичини в 20 – 30-ті р. ХХ ст. [8]. Автором розкрито основні напрями підвищення кваліфікації вчителів, представлено методи, форми і засоби, які застосовувались у системі безперервної підготовки вчителів означеного краю; з'ясовано дидактико-методичний аспект підвищення кваліфікації вчителя в міжвоєнний період.

Пенішкевич О. І., аналізуючи розвиток українського шкільництва на Буковині з ХVІІІ ст. до початку Першої світової війни (1914 р.), наводить характеристику професійної підготовки і підвищення кваліфікації вчителів й описує систему, структуру, принципи; розглядає діяльність українських культурно-освітніх та учительських товариств Буковини в розбудові шкільництва [15]. Дослідження Хілько І. О. теж присвячене розвитку освіти на Буковині [21], у якому автор характеризує систему підготовки та підвищення кваліфікації вчителів художньо-мистецьких дисциплін у школах Буковини в другій половині ХІХ – 1930-х рр. й обґрунтовує можливості творчого використання педагогічної спадщини в сучасній художній освіті.

Колективом науковців (Ананьєв А. М., Білова Н. К., Богуш А. М., Андрущенко В. П., Бегунович В. А., Кремень В. Г., Нестеренко Г. О. [5]) висвітлено історію становлення та розвитку педагогічної освіти на Одещині. Увагу авторами приділено організації підвищення кваліфікації вчительських кадрів у просвітницькій діяльності Одеського педагогічного музею.

Значний масив досліджень проблеми підвищення кваліфікації педагогічних кадрів стосується вчителів окремих дисциплін, удосконалення їхньої професійної майстерності, освіченості тощо.

Науковий добуток Гончаренко Л. А. розкриває важливу для української системи освіти проблему, а саме: «формування готовності вчителів до професійної діяльності за умов полікультурного простору в системі післядипломної освіти в контексті глобалізаційних процесів» [6]. Автор характеризує процес організації полікультурної підготовки педагогів під час проходження курсів підвищення кваліфікації, а також у міжкурсний період.

Унгілова Е. А. науково обґрунтовує змістовий аспект, визначає педагогічні умови формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії в процесі підвищення кваліфікації вчителів [20]. Дослідницею розроблено й експериментально апробовано методику формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії в процесі підвищення кваліфікації вчителів й удосконалено методи застосування набутих умінь.

Особливості діалогізації дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів розкрито в дослідженні Зазуліної Л. В. [9]. Автором обґрунтовано дидактико-діалогічну модель підвищення кваліфікації вчителя в контексті творення діалогічного простору освітнього процесу й доведено її доцільність щодо підвищення рівня теоретичних і практичних знань, умінь учителів, зміни їхньої мотиваційно-діяльнісної орієнтації на гуманізацію педагогічного процесу.

У дослідженні Соколовської А. П. викладено авторські позиції щодо вдосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі за рахунок подолання вузькопредметного підходу в системі підвищення кваліфікації освітян [17]. Вона подає фактори, які під час післядипломного навчання вчителів сприяють ефективному розвитку шкільної практики й зазначає такі, що гальмують цей процес.

Соколовська А. П. розкриває важливі теоретико-методологічні положення, на яких базується дієвий вплив закладів післядипломної освіти на вдосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі.

Проблему моделювання процесу навчання в системі підвищення кваліфікації

вчителів розкрито в дослідженні Білик Н. І. [2]. Автор пропонує модульно-персонологічний підхід до системи підвищення кваліфікації вчителів, що передбачає набуття вчителями знань, умінь користуватися логікою, методологією та системою наукового дослідження.

Білик Н. І. рекомендує для ефективного підвищення кваліфікації вчителів використовувати технологію моделювання процесу навчання на підставі визначення навчальних модулів; курси як організаційно-діяльнісну гру на базі одного педагогічного колективу; річні інтегровані курси пролонгованої ділової гри для фахівців суміжних предметів, які претендують на вищу кваліфікаційну категорію; дистанційні консалт-курси. Визначена автором технологія спрямована на формування іміджу сучасного педагога та удосконалення педагогічної майстерності вчителів за умов особистісно орієнтованої освіти.

Педагогічна техніка вчителя як наукова проблема в системі підвищення кваліфікації розкрита в дослідженні Болсун С. А. [3]. Автором уточнено сутність й виділено особливості вияву педагогічної техніки вчителів, розглянуто соціально-педагогічні умови для забезпечення ефективності процесу підвищення кваліфікації в закладі післядипломної освіти й розроблено технологію розвитку педагогічної техніки вчителя.

Дисертацію Вітюк В. В. присвячено проблемі розвитку професійно-особистісних якостей учителів-предметників у системі післядипломної освіти [4]. Науковцем визначено організаційно-педагогічні умови розвитку професійно-особистісних якостей учителів-предметників, конкретизовано зміст та організаційно-методичне забезпечення в системі підвищення кваліфікації на взаємопов'язаних рівнях, а саме: область – район – школа.

Розвитку набули питання щодо вдосконалення підходів до застосування інновацій у системі підвищення кваліфікації вчителів певних дисциплін:

– удосконалення підходів до застосування інновацій у системі підвищення кваліфікації вчителів музики [7];

– зміст теоретичного та практичного підвищення кваліфікації педагогів-музикантів у курсовий та міжкурсний періоди навчання (освітньо-кваліфікаційні програми, навчально-тематичні плани проблемно-тематичних курсів, навчально-методичний комплекс спецкурсів «Педагогіка мистецтва як педагогіка духовності», «Науково-практичні основи музичної та музично-педагогічної творчості», «Культура музичного сприймання» та система творчих завдань з відповідним науково-методичним, навчально-методичним забезпеченням [12];

– підвищення кваліфікації вчителів мистецьких дисциплін як процесу володіння відповідною системою мистецько-професійних і психолого-педагогічних знань, професійно-виконавських умінь та навичок, особистих якостей на підставі засвоєння фаху (музика, образотворче мистецтво, хореографія) [1];

– програмно-методичне забезпечення курсового навчання, зміст і особливості науково-методичного й організаційно-педагогічного супроводу вчителів природничих дисциплін у системі підвищення кваліфікації до профільного навчання старшокласників й реалізації диференційованого підходу [18];

– зміст еколого-педагогічної підготовки вчителів у процесі підвищення кваліфікації, форми та методи її здійснення [10];

– інноваційна педагогічна технологія використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників (концептуальні засади, критерії формування змісту літературного краєзнавства, система методів та прийомів) [13];

– зміст, сутність і структура творчого самовираження особистості вчителя-словесника в системі післядипломної педагогічної освіти [14].

Зазначені дослідження розкривають перед нами картину динаміки процесу підвищення кваліфікації вчителів у певний часовий період, ураховуючи політичні

зміни, регіональні особливості та окремі аспекти й напрями освіти. Історико-педагогічні дослідження в межах певної географічної території мають найбільшу цінність, тому що розкривають динаміку підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в історичній ретроспективі, умови удосконалення професійно-особистісних якостей та специфіку організації процесу підвищення кваліфікації вчителів-предметників, зміст, напрями, особливості управління тощо.

Таким чином, проаналізувавши головні аспекти педагогічних досліджень у галузі підвищення кваліфікації вчителів, можна зазначити, що означена проблема є актуальною в сучасних умовах розвитку неперервної освіти та сприятиме формуванню інноваційного дослідницького простору, а також спрямована на підвищення рівня освіченості та удосконалення наукового мислення й рівня роботи педагогічних дослідників.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у з'ясуванні специфіки формування фахової майстерності вчителів-філологів у контексті освіти протягом життя.

Література:

1. Агейкіна-Старченко Т. В. Педагогічні умови підвищення кваліфікації вчителів мистецьких дисциплін у системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. 20 с.
2. Білик Н. І. Моделювання процесу навчання в системі підвищення кваліфікації вчителів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 21 с.
3. Болсун С. А. Розвиток педагогічної техніки вчителя в процесі підвищення кваліфікації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2002. 21 с.
4. Вітюк В. В. Розвиток професійно-особистісних якостей вчителів-предметників у системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2000. 19 с.
5. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку: монографія: Одеська область / А. М. Ананьєв, В. П. Андрущенко, В. А. Бегунович [та ін.]; НАПН України, Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи: Ін-т вищої освіти НАПН України: Південноукраїнський нац. педагогічний ун-т імені К. Д. Ушинського [та ін.]. Київ: Знання України, 2012. 319 с.
6. Гончаренко Л. А. Полікультурна освіченість педагога: теорія і практика: монографія. Херсон: РІПО, 2009. 136 с.
7. Жигаль З. М. Підготовка вчителів музики в системі підвищення кваліфікації до застосування інноваційного методу відносної сольмізації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2011. 19 с.
8. Завгородня Т. К. Теорія та практика навчання в Галичині (1919 – 1939 роки): монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2007. 392 с.
9. Зазуліна Л. В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2000. 19 с.
10. Іващенко С. Г. Розвиток еколого-педагогічної культури вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2004. 20 с.
11. Капченко О. Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945-1990 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1999. 18 с.
12. Ковальова С. В. Розвиток творчої активності вчителів музики в системі підвищення кваліфікації: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ін-т пед. освіти і освіти доросл. АПН України. Київ, 2007. 22 с.

13. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2002. 18 с.
14. Нікішина Т. В. Педагогічні умови розвитку творчого самовираження вчителів української мови і літератури у післядипломній педагогічній освіті: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2009. 20 с.
15. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.): монографія. Чернівці: Рута, 2002. 519 с.
16. Сігаєва Л. Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20 – 30-ті роки XX ст.) / ред.: Н. Г. Ничкало; АПН. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Київ: ПП «Липень», 2000. 236 с.
17. Соколовська А. П. Діяльність закладів післядипломної освіти з удосконалення педагогічного процесу в загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 16 с.
18. Сотніченко І. І. Підготовка вчителів природничих дисциплін до профільного навчання старшокласників у системі підвищення кваліфікації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти» АПН України. Київ, 2009. 20 с.
19. Столярчук Т. О. Проблеми організації педагогічної праці вчителя народних шкіл (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. Житомир, 2006. 20 с.
20. Унтілова Е. А. Формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії у процесі підвищення кваліфікації вчителів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 21 с.
21. Хілько І. О. Розвиток художньої освіти на Буковині (друга половина XIX – 30-і роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук / Прикарп. нац. ун-т ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
22. Цюпак І. М. Класифікація педагогічних досліджень в галузі історії дошкільної педагогіки. *Children & Schools*. 2017. Issue 4 (2), (October), Vol. 39. Oxford University Press. Pp. 1180-1185.

Tsyupak I. M.

ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH ON IMPROVING THE QUALIFICATION OF TEACHERS IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

The author analyzes scientific researches on teacher training in the system of continuous education of Ukraine. The need to study the theory and practice of teacher training at different stages of becoming Ukrainian state is outlined. In the context of the modernization of Ukraine's education, interest in the historical aspect of social growth, the dynamics of the phenomena of upbringing, education, training, retraining and professional development of educators, teachers and pedagogues is increasing, as it is a powerful factor in social progress. The need to study the problems of teacher training in particular regions, the historical and pedagogical transformations of educational systems is gaining weight.

The analysis of scientific-pedagogical, historical-pedagogical literature and the study of studies on specific issues of teacher training showed that modern scholars identify and to some extent reveal the essence of the problem. Classification of scientific research on the history of development, formation and modernization of education will open opportunities for a thorough study of the specifics of the functioning and organization of the pedagogical process, their impact on the formation of education and the introduction of positive pedagogical experience in the practice of modern educational institutions.

Analyzing the main aspects of pedagogical research in the field of teacher training, it can be noted that this problem is relevant in the current conditions of development of lifelong education and will contribute to the formation of innovative research space, as well as aimed at improving the level of education and improvement of scientific thinking and pedagogical work.

Historical and pedagogical researches within a certain geographical area are of the greatest value because they reveal the dynamics of professional development of pedagogical personnel in historical

retrospect, conditions of improvement of professional and personal qualities and the specifics of the process of professional development of subject-teachers, content, management, etc.

Key words: education, teacher, advanced training, continuing education, Ukraine.

Дата надходження статті: «23» серпня 2019 р.